

Editorial

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

v dubnovém čísle Sociowebu najdete celkem osm příspěvků, jejichž autory jsou členové oddělení Ekonomická sociologie a Socioekonomie bydlení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Témata jednotlivých příspěvků jsou velmi různorodá a dokládají široký záběr činnosti obou výše zmíněných oddělení. Z pohledu editora však tento široký záběr minimálně poněkud komplikuje rozhodnutí, v jakém pořadí by měly být příspěvky Vám, čtenářům, prezentovány tak, aby pro Vás bylo aktuální číslo co nejzajímavější. Netroufám si v žádném případě příspěvky řadit podle jejich kvality, a to zejména z toho důvodu, že v letošním čísle se sešly od všech autorů podle mého názoru velmi kvalitní texty. Seskupit příspěvky podle toho, jak jsou si tematicky blízko má sice určitou logiku, nicméně opět neřeší otázku, jaké téma by mělo mít přednost. Proto jsem se rozhodl prostě seřadit příspěvky dle abecedního pořadí příjmení jejich autorů.

V prvním příspěvku prezentuje **Vladimír Benáček** metodiku a vybrané hlavní výsledky výzkumu zaměřeného na otázku, jak se velcí zahraniční investoři rozhodují při alokaci svých investic v Evropě. Zajímavé jsou nejen výsledky výzkumu, ale i metodologický přístup spojující prvky ekonomické a sociologické analýzy.

Martin Lux se ve svém příspěvku zaměřil na hlavní zjištění z výzkumů zaměřených na fungování nabídkové strany trhu s bydlením v Praze. Zajímá Vás, zda a jak se snížení marží developerů na pražském reálním trhu po roce 2000 promítlo do cen nové bytové výstavby? Je nabídka na trhu s bydlením v Praze neefektivní a proč? Odpovědi hledejte ve druhém příspěvku dubnového čísla Sociowebu.

V pořadí třetí příspěvek, jehož autorkou je **Martina Mikeszová**, je věnovaný problematice finanční (ne)dostupnosti vlastnického bydlení. Kromě zajímavých výsledků je v příspěvku představen neotřelý metodologický postup, jehož prostřednictvím bylo možno analýzu finanční dostupnosti bydlení realizovat nejen na úrovni krajů ČR, ale zároveň i pro různé typy domácností.

Martina Mysíková se zaměřila na problematiku příjmové nerovnosti uvnitř domácností, konkrétně domácností tvořených dvěma dospělými osobami v produktivním věku (a případně jedním nebo více nezaopatřenými dětmi) a na analýzu, jak daňový a sociální systém snižuje nerovnosti příjmů v párech ve

čtyřech evropských zemích: České republice, Španělsku, Polsku a Švédsku.

Z velkých sociologických šetření a provedených mezinárodních srovnání vyplývá, že Češi jsou jedním z nejvíce sekulárních národů v Evropě. Zda je tomu skutečně tak, a zda vysvětlení tohoto specifika nemůže spočívat minimálně do jisté míry v nahrazení „tradičních“ forem náboženství „novými“ formami (ať už náboženství nebo v širším vymezení spirituality), se čtenáři dozví z příspěvku **Zdeňka R. Nešpora**.

Jan Sládek ve svém textu představuje život a dílo jednoho z klasiků soudobé sociologie Manuela Castellse. Castells se zejména v počátcích své profesní kariéry věnoval problematice sociologie města, resp. urbanismu a roli organizovaných občanských hnutí v dějinách sídel. Více se zájemci dozví v šestém příspěvku dubnového čísla Sociowebu.

Již řadu měsíců nás média informují o probíhající globální ekonomické recesi a zdá se, jako by mezi ekonomy byla vyhlášena neoficiální soutěž o nejvíce negativní prognózu budoucího ekonomického vývoje. Ekonomické krize byly, jsou a s největší pravděpodobností i budou přirozenou součástí ekonomického vývoje. Vysvětlení jejich příčin a nalezení „léku“ proti hospodářským výkyvům představuje již velmi dlouhou dobu výzvu pro řadu ekonomů. V příspěvku **Petra Sunegy** jsou stručně nastíněny přístupy některých ekonomů k vysvětlení hospodářských cyklů a představena empirická studie zkoumající souvislosti vývoje na trhu s bydlením na délku a hloubku ekonomických krizí.

Jiří Večerník přináší recenzi publikace „Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství.“ jejímž autorem je Zdeněk R. Nešpor. Jestliže samotná publikace je alespoň stejně tak poutavá jako uvedená recenze, o čemž osobně nepochybuji, pak nezbyvá než autorovi složit hlubokou poklonu. Ale to už je pochopitelně otázka, která je na posouzení každého z Vás, čtenářů.

Zajímavé čtení za celý autorský kolektiv přeje

Petr Sunega

Petr.sunega@soc.cas.cz

Příští číslo bude zaměřeno na zkoumání vztahu kultury a hodnot se sociální strukturou.

«Teorie pro všechny»

»

Jak se rozhodují velcí zahraniční investoři při alokaci svých investic v Evropě?

Klíčová slova: ekonomie, transformace, metodologie

Cílem výzkumu „Jak se rozhodují velcí zahraniční investoři při alokaci svých investic v Evropě?“, který má být ukončen v polovině roku 2009, je vysvětlení otázky, jaké faktory ovlivňují zahraniční investory při jejich rozhodování o alokaci finančních prostředků za účelem jejich dlouhodobého zhodnocování. Z tohoto hlediska jsme se soustředili na přímé zahraniční investice, jejichž podíl na strategických investicích je dominantní. Jedná se převážně o investování velkých světových korporací (tzv. multinacionálů), které jsou stěžejními hráči ve světové ekonomice.

Projekt navazuje na předchozí výzkum jednoho z autorů¹, v němž byly porovnávány různé přístupy k analýze chování světových investorů. Porovnávalo se v něm zhruba 30 výzkumných prací, které byly publikovány před rokem 2000. Na jedné straně to byly výsledky sociologických průzkumů pomocí dotazníků, které byly na druhé straně konfrontovány s analýzami statistických dat pomocí regresí. Zjistilo se, že přestože mnohé analýzy docházely k podobným závěrům, některé z porovnávaných výzkumných studií pracovaly i s řadou specifických (unikátních) faktorů, bez nichž by výsledky byly jinak málo průkazné.

Které faktory ovlivňující rozhodování o investicích byly společně většině výše zmíněných srovnávaných výzkumných studií publikovaných před rokem 2000 a které byly ty specifické? Je velice zajímavé, že těmi nejstabilnějšími faktory byly ekonomické ukazatele. Jednalo se zejména o velikost domácího trhu, růst HDP, náklady na pracovní sílu, nízké bariéry pro mezinárodní obchod a makroekonomickou stabilitu. Tyto čistě ekonomické faktory však nikdy nebyly schopné vysvětlit plně rozhodování investorů, proč investovali do dané země nebo do daného odvětví. Byla zde přítomna řada mimoekonomických faktorů, z nichž mnohé se objevovaly jen sporadicky. O jaké faktory se jednalo?

Na rozdíl od uvedených ekonomických ukazatelů, které byly snadno kvantifikovatelné (například v peněžních hodnotách) a široce platné, druhá skupina dat byla vesměs

kvalitativního charakteru a jejich významnost se lišila případ od případu podle zkoumaných zemí. Jejich typickým zástupcem je například kvalita školství nebo státní správy. Významnost těchto kvalitativních indikátorů se však neprokázala být důležitá u investic do zemí s přírodními zdroji nebo levnou pracovní silou. Podobné vlastnosti měly ukazatele spojené s kvalitou podnikatelského sektoru, která byla měřena například pomocí způsobu vzniku soukromých podniků: masovou privatizací státních firem (nejnižší kvalita), podílem zahraničních vlastníků, investicemi na „zelené louce“ nebo dlouhodobým spontánním vývojem pod jasně určeným vlastníkem (nejvyšší kvalita). Autoři často konstatovali, že mezi kvalitativními ukazateli je zřejmě dominantní faktor funkčního obchodního práva a státní administrativy. Způsob a možnosti jejich měření však byly vesměs diskutabilní, protože se k tomu využívaly zástupné proměnné typu: délka soudního sporu, index korupce, složitost daňového systému, poplatky a délka čekání na zápis do rejstříku firem, atd.

V novém výzkumu jsme se proto zaměřili účelově na prozkoumání právě té kvalitativní stránky investičního rozhodování, která se z obecného pohledu zabývá tzv. institucionálním zájemem ekonomiky. Z tohoto hlediska se jedná o výzkum ojedinelý ve světové literatuře, protože se v něm kombinuje ekonomická analýza s mimoekonomickou, která většinou patří do domény sociologie. Ekonomické faktory (měřené tzv. kardinálními veličinami) se týkaly následujících pěti ukazatelů sledovaných u zkoumaných zemí:

Ekonomická úroveň země měřená HDP na obyvatele.

Rozsah domácího spotřebitelského trhu představovaný počtem obyvatel.

Stupeň otevřenosti ekonomiky měřený podílem exportu a importu na HDP.

Úroveň komunikační infrastruktury zastoupená počtem telefonů na obyvatele.

Výše mzdových nákladů na pracovníka, což současně lze interpretovat jako alternativní ukazatel produktivity práce.

Zvažované kvalitativní faktory byly rozděleny do deseti skupin:

Stupeň podnikatelské svobody, kde se hodnotí úroveň regulace a bariér pro otevření, provoz a uzavření podniku.

Stupeň obchodní svobody, který kvantifikuje výši překážek uzavírání kontraktů a toků mezinárodního obchodu.

Stupeň peněžní svobody, který se dotýká rizik peněžní nestability na daném trhu.

Stupeň svobody od byrokratických intervencí do podniku, v němž se zohledňuje kvalita a rozsah regulací, které podnikům zvyšují jejich tzv. transakční náklady podnikání.

Stupeň fiskální svobody, jehož reprezentantem je výše zdanění a složitost daňového systému.

¹ Viz Hollandová D., Sassová M., Benáček V. a Gronicki M.: „The determinants and impact of FDI in Central and Eastern Europe: a comparison of survey and econometric evidence“. *Transnational Corporations*, 9(3), 2000, s. 163-212.

Stupeň vlastnické svobody, kde jsme zohledňovali kvalitu ochrany vlastnických práv.

Stupeň investiční svobody, v němž se kvantifikuje výše domácích bariér investičním aktivitám, včetně bariér pro příchod zahraničního kapitálu.

Stupeň bankovní svobody, který kvantifikuje efektivnost fungování bank a finančních trhů.

Stupeň svobody od korupce, v němž se zvažuje průhlednost redistribuce prostředků vlády a míra využívání nelegálních metod podnikání.

Stupeň demokratické svobody, kde se hodnotí fungování politického systému a stability vlády.

Analýza se dotýkala 32 zemí Evropy, které jsme rozdělili do tří skupin:

Patnáct nejvyspělejších zemí západní Evropy tvořených „starými“ členskými zeměmi EU rozšířenými o Švýcarsko a Norsko.

Devět nováčků EU z tzv. prvního východního rozšíření, mezi nimiž bylo také Česko.

Ostatních osm zemí, které mají prioritní („kandidátské“) postavení vůči EU, mezi nimiž bylo například Rumunsko nebo Turecko.

Pomocí výše uvedených 15 faktorů používaných ekonomii a sociologií jsme se pokoušeli „vysvětlit“ přítomnost zahraničních investorů v uvedených 32 zemích za období 1995-2005. Jinak řečeno, zkoumali jsme pomocí regresních metod fixních a náhodných efektů závislost příchodu přímých zahraničních investic na charakteristikách ekonomického, sociálního a politického prostředí daného uskupení zemí. Dosažené výsledky mimo jiné potvrdily hypotézu, že samotné ekonomické faktory nemusí být ani zdaleka klíčovými podmínkami pro rozhodování investorů. Velice záleží na kvalitě institucionálního prostředí v dané zemi – zejména však tam, kde je toto prostředí nějak narušené.

Všechny zkoumané země lze charakterizovat jako země s vysokou ekonomickou a kulturní integrací s EU. Zjistili jsme, že přítomnost zahraničního kapitálu u nich nijak nezávisela ani na míře celních bariér (tj. cla u nich tak poklesla, že přestala být pro investory důležitá), ani na úrovni bohatství země. Překvapující bylo však i to, že kapitál se choval podobně nesenzitivně i vůči rozdílům v míře demokratických svobod. Ostatní proměnné byly statisticky významné, ačkoli nikoli pro všechny skupiny zemí současně.

Pro vyspělé země EU byly naprosto rozhodující ekonomické podmínky, zatímco váha kvalitativních (institucionálních) faktorů byla zanedbatelná. U druhé skupiny zemí byl pozorován pokles významu ekonomických faktorů a nárůst váhy ochrany vlastnických práv a peněžní stability. U třetí skupiny se z hlediska chování investorů ukázaly jako dominantní stav a kvalita institucionálního zázemí zemí: zatímco mezi pěti ekonomickými faktory zůstala důležitá jen otevřenost země, z deseti kvalitativních faktorů ovlivňujících ochotu zahraničních investorů umístit své zdroje do některé z

poslední sledované skupiny zemí se jich sedm ukázalo být významných.

Obecný závěr studie je zřejmý: čistě ekonomický pohled na chování investorů může být zkreslený, pokud se mechanicky převádějí zkušenosti z vyspělých subjektů na ty méně vyspělé. Ani ekonomická, ani sociologická analýza chování lidí není schopná vysvětlit sama o sobě mnohé jevy lidského rozhodování – jejich vzájemné provázanosti bychom se proto neměli bránit, přestože to zatím stále není obvyklé.

Bernardette Andreosso*, Helena Lenihan* a Vladimír Benáček**

* University of Limerick, Irsko,

** Sociologický ústav AV ČR a FSV Univerzity Karlovy v Praze

vladimir.benacek@soc.cas.cz

»

Reakce komerční bytové výstavby v Praze na poptávku po bydlení

Klíčová slova: bydlení, ekonomie, transformace

Někdy od poloviny roku 2008 je trh bydlení v naší zemi poznamenán stagnací, poklesem poptávky a v důsledku toho také cen bytů. Tento vývoj úzce souvisí s vývojem celého našeho hospodářství a z tohoto pohledu na něm není nic neočekávaného; otevřenou otázkou však zůstává, jak hluboko by ceny bytů mohly klesnout. Hloubka poklesu cen bytů v případě zpomalení hospodářského růstu nebo hospodářské recese je vždy do velké míry ovlivněna tím, jak se ceny bytů chovaly v předcházejícím „růstovém“ období, tj. zda-li z různých důvodů nedošlo k situaci, kterou nazýváme cenovou bublinou. Jedním z takových faktorů, který k budování cenové bubliny přispívá, i když spíše jen doplňkově, je pomalá (neefektivní) reakce nabídkové strany trhu bydlení, tedy bytového developmentu, na růst poptávky po bydlení.

V nejnovější monografii z produkce oddělení Socioekonomie bydlení Sociologického ústavu AV ČR s názvem *Standardy bydlení 2007/2008: Faktory vysokých cen vlastnického bydlení v Praze* se, mimo jiné, velmi podrobně věnujeme problematice fungování komerční bytové výstavby v Praze, tedy studiu reakce výrobců stavebních materiálů, stavebních firem a developerů na dosud bezprecedentně prudký růst poptávky i cen bytů zaznamenaný v roce 2007. Pro tento účel jsme realizovali jak dotazníková šetření mezi nejvýznamnějšími zástupci výše zmíněných skupin aktérů na nabídkové straně trhu bydlení, tak hloubková interview a skupinové diskuse s vybranými

z nich (*focus groups*). Kvalitativní výzkumy, zejména pak skupinové diskuse, umožnily mnohem lépe než standardizovaná dotazníková šetření poodhalit fungování tohoto v mnoha ohledech specifického trhu.

Ve výše zmíněné monografii shrnující nejvýznamnější výsledky z jednotlivých šetření jsme poukázali na to, že situace v ČR zdaleka nebyla optimální. Ukázali jsme, že bytová výstavba byla relativně drahá, resp. že byla ve vztahu k průměrným příjmům pražských, ale i českých domácností obecně, drahá stejně, jako tomu bylo na konci 90. let, tedy v období, kdy se privátní bytová výstavba teprve začala rozjíždět a z důvodu neexistence konkurence a působení mnoha specifických tržních rizik mohli developeři realizovat abnormálně vysoké zisky. Ani mnoho let poté však nedošlo ke snížení cen nové bytové výstavby, a to i přesto, že v oblasti rezidenčního developmentu výrazně narostla konkurence a marže developerů se znatelně snížily; marže či náklady jiných aktérů mezitím totiž naopak vzrostly. V této souvislosti byla v práci hypoteticky kladena otázka, zda-li trh s novou bytovou výstavbou není implicitně vždy a za jakýchkoliv okolností neefektivní – jakoby růst poptávky vyvolávající konkurenci v jedné části produkčního řetězce nutně snižoval konkurenci v jiné části řetězce a naopak. Tento fakt je dán omezenou nabídkou pozemků (včetně snadné možnosti spekulativní držby), koncentrací kapitálu při výrobě stavebních materiálů (vytvořením oligopolních struktur nejen na národní, ale i na mezinárodní úrovni) a v zásadě fixními kapacitami stavební výroby (zejména v oblasti pracovní síly).

Z výpovědí dotázaných, stejně jako z vlastní analýzy tržních podílů jednotlivých velkých hráčů na realitním trhu, vyplynulo, že největší nepoměr mezi uplatňovanou marží (ziskem, výnosem) a rizikem z podnikání je patrný u výrobců stavebních materiálů, a to zejména v těch oblastech, kde došlo k velmi výrazné koncentraci kapitálu (výroba cihel, výroba izolačních materiálů). Nadnárodní koncerny pro výrobu těchto stavebních materiálů vedle možné politiky „vyhladovění“ trhu zpravidla uplatňují globální cenovou politiku, která ve výsledku vede k přibližně stejným cenám stavebních materiálů v různě vyspělých zemích světa. Mnozí respondenti viděli v jejich jednání zneužití dominantního postavení, avšak zástupci výrobců stavebních materiálů se bránili tím, že tento proces je přirozený a je dán technologickou a kapitálovou náročností, rostoucím důrazem konečných klientů na kvalitu, značnými investicemi do výzkumu a vývoje i relativně vysokými riziky. Ačkoliv kartelovou spoluprací striktně odmítli, své dominantní postavení i negativa globální cenové politiky si dobře uvědomují. Ukázali jsme, že výrazná koncentrace kapitálu, a tudíž i realizace abnormálně vysokých zisků, byla patrná například v oblasti výroby cementu, vápna a sádry (tržby čtyř podniků tvořily 62 % tržeb všech větších podniků v této oblasti) a v oblasti výroby pálených zdících materiálů, tašek a

dlaždic (tržby tří podniků dosahovaly téměř 78 % celkových tržeb všech podniků v této oblasti).

Vážným problémem se ukázal být také nedostatek kapacit, zejména pak pracovní síly ve stavební výrobě. Jak zmínil jeden dotázaný, „kdo má ruce, vládne trhu.“ Ačkoliv se může jednat pouze o přechodnou záležitost, bytová výstavba nebyla ani ve sledovaném období až na tak vysoké úrovni, aby došlo k vyčerpání veškerých kapacit – jako důvod byl zmiňován krach učňovského školství, nízká prestiž zedníků i nedostatečné zázemí pro zahraniční dělníky (nevhodná státní imigrační politika). Průměrný evidenční počet zaměstnanců ve stavebních podnicích se v posledních letech zvyšoval skutečně jen velmi mírně a počet manuálních pracovníků dokonce zůstal na stejné úrovni (a to přes rostoucí počet stavebních firem). Nedostatek stavebních kapacit (zapojených navíc stále více do přibývajících veřejných zakázek na výstavbu infrastruktury) a vedle toho také rostoucí důraz konečných klientů na kvalitu provedených prací vedly například k tomu, že u velkých projektů existovalo jen velmi malé množství stavebních firem, které by o jejich odpovědnou realizaci (včetně potřebných garancí kvality) měly zájem. Developeři se tak často ocitli v „zajetí“ omezeného množství stavebních firem (generálních dodavatelů), které si svou rostoucí tržní sílu uvědomily a požadovaly růst do té doby neadekvátně nízkých marží. Rozhovory i skupinové diskuse ukázaly, že velké stavební firmy se vzájemně o jednotlivých tendrech developerů v roce 2007 mnohem více než kdy dříve informovaly a částečně si, byť jistě neformálně, i rozdělovaly trh. Mnoho dotázaných uvedlo, že tato „nezdravá“ reakce na rostoucí poptávku po bydlení je do velké míry výsledkem existence netransparentních veřejných zakázek v oblasti výstavby veřejné infrastruktury, kde z nejrůznějších důvodů, podle jejich názoru, dosahují velké stavební firmy výrazně vyšších marží, než jaké by určil trh.

Podstatným faktorem byla též omezená nabídka pozemků a rostoucí vliv spekulací s pozemky v Praze. Prokázali jsme, že vlastnictví pozemků na území hlavního města Prahy je relativně fragmentované, s výjimkou dominantního vlastníka hl. m. Prahy (26 % pozemků). Na druhou stranu však i fragmentovaní vlastníci mohou mít ve svém majetku relativně rozsáhlé plochy určené či potenciálně určené k zástavbě, avšak vzhledem ke svému bohatství a nízkým nákladům držby pozemků je nic nenutí k dalším prodejmům. V této souvislosti byly spíše na okraj též zmíněny netransparentní prodeje pozemků z vlastnictví hl. m. Prahy, které rovněž omezují volnou a svobodnou konkurenci. S netransparentností prodeje těchto obecních pozemků souhlasila většina dotázaných a na konkrétním příkladě jsme prokázali, že kritéria pro prodej pozemků jsou často velmi restriktivní („šitá na míru“ předem určeným zájemcům).

Martin Lux

martin.lux@soc.cas.cz

Článek byl vytvořen v rámci grantového projektu „Sociální nerovnosti a tržní rizika vyplývající ze spotřeby bydlení. Aktuální a žádoucí reakce fiskální a monetární politiky státu.“ podpořeného GA ČR (403/09/1915).

»

Finanční (ne)dostupnost vlastnického bydlení v ČR

Klíčová slova: bydlení, regiony, metodologie, domácnost

Finanční dostupnost bydlení je obvykle definována jako „dostupnost určitého standardu bydlení (nebo různých standardů) za cenu či nájemné, které v očích nějaké třetí strany (zpravidla vlády) nepředstavuje nerozumné zatížení pro domácnosti“ (Maclennan, Williams 1990: 9). Naopak o finanční nedostupnosti hovoříme tehdy, pokud výdaje na standardní bydlení (v relaci k příjmu domácnosti) přesahují tuto rozumnou mez. Hlavními parametry pro hodnocení finanční dostupnosti bydlení jsou tedy cena bydlení (cena bytu či domu nebo výše nájemného) a čistý příjem domácnosti. Z uvedené definice vyplývá, že při hodnocení finanční dostupnosti bydlení narážíme na dvě zásadní otázky. První otázkou je, jaké bydlení je pro danou domácnost „standardní“, neboť vysoké výdaje na bydlení vzhledem k příjmům u některých domácností nemusí být způsobeny jejich nízkým příjmem a/nebo vysokou úrovní nákladů na bydlení, ale pouze tím, že tyto domácnosti bydlí v příliš luxusních a/nebo příliš velkých bytech neodpovídajících velikosti jejich domácností. Druhou otázkou pak je, jak stanovit limitní mez, kdy jsou již výdaje na bydlení pro určitou domácnost „nerozumné“, a bydlení je tak finančně nedostupné.

Při měření finanční dostupnosti bydlení v České republice bohužel také narážíme na omezené datové zdroje, které umožňují analýzu finanční dostupnosti bydlení na základě znalosti konkrétních domácností s jejich konkrétními výdaji a příjmy pouze za celou republiku a pouze pro velmi omezený počet typů domácností. Pro analýzu (ne)dostupnosti bydlení na úrovni krajů a pro analýzu pro větší škálu typů domácností šetření Statistiky rodinných účtů ČSÚ nepostačuje (šetřený vzorek je pro větší třídění již nedostatečný), bylo proto nutné vytvořit alternativní metodický přístup (Lux, Kuda 2008). Podstata tohoto přístupu spočívá v tom, že 60 typům domácností vybraných na základě jejich skutečného zastoupení v ČR podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) 2001 bylo přiřazeno odpovídající bydlení (jednočlenným domácnostem byl přiřazen průměrný jednopokojový byt, dvoučlenným domácnostem průměrný dvoupokojový atd.) a následně byl pro

každý typ domácnosti v daném kraji poměřován průměrný čistý příjem tohoto typu domácnosti (odvozen z regionálních mzdových statistik) s průměrnou cenou bytu odpovídající velikosti. Tímto způsobem se lze zároveň vyrovnat s problémem „přiměřeného“ bydlení. Cílem tohoto příspěvku je ukázat jednu z možností, jak lze odpovědět i na druhou otázku, tj. jak identifikovat domácnosti, které mohou být ohroženy finanční nedostupností bydlení.

Jedním ze způsobů, jak hodnotit finanční nedostupnost vlastnického bydlení domácností, je použít podobná kritéria, jako používají banky při zjišťování bonity potenciálních zájemců o úvěr na bydlení. Hypoteční banky obvykle považují za bonitní všechny domácnosti, jejichž čistý měsíční příjem je vyšší než součet 1,5 násobku jejich životního minima a 1,25 násobku vypočtené měsíční splátky hypotéky. Jinými slovy domácnost může z takového příjmu pokrýt své základní životní náklady, zaplatit splátku a mít ještě nějakou rezervu. Pro naši analýzu je měsíční splátka hypotéky vypočtena s využitím průměrné úrokové sazby na bydlení platné v daném roce a za předpokladu, že domácnost nepoužije vlastní úspory (úvěr tak kryje celou hodnotu pořizovaného bydlení) a doba splácení úvěru činí 20 let. Zároveň odhlížíme od skutečnosti, že i nebonitní domácnosti mohou mít prostředky na pořízení vlastního bydlení, které mohou pocházet z jiného zdroje (například od příbuzných). Domácnosti, které výše stanovená bonitní kritéria nesplňují, budeme považovat za domácnosti, které by se ve sledovaném období nekvalifikovaly pro získání hypotečního úvěru na koupi velikostně přiměřeného bytu za průměrnou cenu v kraji, tj. za domácnosti potenciálně ohrožené finanční nedostupností vlastnického bydlení.

Mezi nebonitní domácnosti ve všech krajích přirozeně patří domácnosti částečně či zcela závislé na sociálních dávkách (zejména domácnosti dlouhodobě nezaměstnaných) a domácnosti starobních důchodců (nelze však opomenout, že velká část starobních důchodců již bydlí ve vlastním bydlení). Pokud bychom pomocí dat ze SLDB 2001 odhadli přibližné zastoupení všech ohrožených domácností na celkovém počtu domácností, jednalo by se o více než třetinu všech domácností. Za povšimnutí ovšem stojí, jak ukazuje tabulka 1, že mezi ohrožené domácnosti by patřily i domácnosti zaměstnanců z řad pomocných i kvalifikovaných dělníků, provozních pracovníků ve službách a zemědělců. Rodiny pracovníků se středoškolským vzděláním (úředníků, techniků či zdravotnického personálu) by nedosáhly na vlastnické bydlení nejen v Praze, ale i v Jihomoravském kraji a na Vysočině.

Jak dokumentuje tabulka 1, v posledních letech došlo ke snížení počtu typů domácností hodnocených jako „nebonitních“. Nejnižší počet ohrožených typů bychom našli v roce 2006. Přestože v roce 2006 oproti roku 2000 ceny bytů prudce vzrostly, hypoteční úvěry na pořízení bydlení se během tohoto období staly dostupnější. Jednak došlo ke snížení průměrných úrokových sazeb úvěrů na bydlení (ze 7,01 %

Tabulka 1: Domácnosti zaměstnanců potenciálně ohrožené finanční nedostupností vlastnického bydlení v letech 2000-2007

Počet členů domácnosti	Ekonomická aktivita osoby v čele domácnosti (tjv. třídění kategorií zaměstnání KZAM)	Partner/ka- Manžel/ka	Zastoupení typu domácnosti v ČR	Počet krajů, ve kterých je vlastnické bydlení pro daný typ domácnosti finančně nedostupné							
				2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
jednotlivec	úředníci		0,61%	7	4	2	1	1	1	1	3
	provozní ve služ., zemědělci		1,25%	14	12	11	10	11	8	5	12
	řemeslníci, obsluha strojů		3,03%	4	2	2	2	1	1	1	2
	pomocní dělníci		0,78%	14	13	13	12	12	12	11	13
bezdětný pár	provozní ve služ., zemědělci	zaměst.	0,54%	2	2	1	1	1	0	0	1
	pomocní dělníci	zaměst.	0,42%	7	4	2	2	2	1	1	2
samoživitel/ka s jedním dítětem	odborník a vědec		0,32%	9	0	0	0	0	0	0	0
	technici, zdrav. a pedagog. prac.		0,82%	12	9	6	5	4	1	1	8
	úředníci		0,26%	14	13	14	13	13	13	13	13
	provozní ve služ., zemědělci		0,47%	14	14	14	14	14	14	14	14
	řemeslníci, obsluha strojů		0,51%	13	13	12	12	12	12	10	13
	pomocní dělníci		0,25%	14	14	14	14	14	14	14	14
	úředníci	zaměst.	0,15%	6	3	0	1	1	0	0	1
rodina s jedním dítětem	provozní ve služ., zemědělci	zaměst.	0,41%	14	12	8	9	7	4	3	8
	řemeslníci, obsluha strojů	zaměst.	2,46%	4	2	0	1	0	0	0	1
	pomocní dělníci	zaměst.	0,20%	14	13	13	12	12	11	8	13
	technici, zdrav. a pedagog. prac.	rodičovská	0,19%	13	13	13	11	9	1	1	1
	řemeslníci, obsluha strojů	rodičovská	0,52%	14	14	14	13	12	12	12	7
	technici, zdrav. a pedagog. prac.	zaměst.	1,20%	2	0	0	0	0	0	0	0
	úředníci	zaměst.	0,16%	12	12	12	10	6	2	2	7
rodina se dvěma dětmi	provozní ve služ., zemědělci	zaměst.	0,44%	14	14	14	13	13	13	12	12
	řemeslníci, obsluha strojů	zaměst.	2,82%	9	7	6	4	4	1	1	3
	pomocní dělníci	zaměst.	0,19%	14	14	14	14	14	14	13	14
	technici, zdrav. a pedagog. prac.	rodičovská	0,23%	14	14	14	14	13	12	12	8
	řemeslníci, obsluha strojů	rodičovská	0,62%	14	14	14	14	14	14	13	13

Zdroj: IRI, Regionální statistika cen práce (RSCP), ČSÚ, vlastní výpočty.

Poznámka: Tabulka zobrazuje všechny typy domácností podle počtu členů a jejich ekonomické aktivity, které byly v letech 2000 – 2007 v některém kraji ČR potenciálně ohroženy finanční nedostupností vlastnického bydlení. V tabulce je rovněž zobrazeno, v kolika krajích v daném roce byl příslušný typ ohrožen.

v roce 2000 na 4,18 % v roce 2006) a jednak zvýšení čistých příjmů domácností převýšilo růst životního minima používaného pro hodnocení bonity žadatele o úvěr - zatímco v roce 2000 čisté příjmy domácností byly v průměru 2,27krát vyšší než životní minimum, v roce 2006 čisté příjmy již představovaly 2,75 násobku životního minima. Souhra zmíněných faktorů vedla k tomu, že v roce 2006 by si mnohem více typů domácností mohlo dovolit ze svých příjmů hradit splátky hypotečního úvěru. V roce 2007 růst cen nemovitostí a mírný nárůst úrokových sazeb vedl sice ke snížení dostupnosti vlastnického bydlení oproti roku 2006, ale počet „bonitních“ typů domácností je stále výrazně vyšší než v roce 2000.

Přestože se díky levnějším úvěrům dostupnost vlastnického bydlení v posledních letech zlepšila, zůstává i nadále vlastnické bydlení pro rodiny méně kvalifikovaných zaměstnanců nedostupné. Na jedné straně se zdá být tento jev přirozený, neboť si jen těžko lze představit situaci, kdy by si mohly dovolit bydlet ve vlastním všechny domácnosti. Na druhé straně může být překvapivé, že i v období historicky levných hypoték (rok 2006) by „průměrné“ rodiny dvou zaměstnaných středoškoláků v některých krajích na průměrné vlastnické bydlení nedosáhly. Můžeme tedy předpokládat, že při zajištění vlastnického bydlení bude přetrvávat významná role širší rodiny, neboť mladé rodiny nebudou

schopny financovat pořízení vlastnického bydlení jen z půjček na bydlení. Zároveň též lze předpokládat, že nájemní bydlení bude i do budoucna hrát v ČR významnou roli minimálně jako bydlení té části populace, která na pořízení vlastního bydlení nedosáhne (jak demonstrují výše uvedené výsledky, nemusí to být zdaleka jen ty nejchudší domácnosti). Podrobnější analýzy finanční dostupnosti nájemního i vlastnického bydlení v jednotlivých krajích ČR může čtenář nalézt v knize „Regionální rozdíly v dostupnosti bydlení v České republice“ (Lux, Kuda 2008).

Literatura

Lux, M., F. Kuda eds. 2008. *Regionální rozdíly v dostupnosti bydlení v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Maclennan, D., R. Williams. 1990. *Affordable Housing in Europe*. York: Joseph Rowntree Foundation.

Martina Mikeszová

martina.mikeszova@soc.cas.cz

»

Nerovnosti příjmů v párech

Klíčová slova: ekonomie, nerovnosti, gender, domácnost

Mnoho studií, které se zabývají nerovnostmi příjmů, považuje jednotlivce nebo domácnost za základní jednotku výzkumu. Ovšem analýza příjmových nerovností z hlediska jednotlivců či domácností nepopisuje dostatečně příjmovou situaci jednotlivce. Domácnosti jsou v současné době značně strukturované. Oba zmíněné přístupy tak ignorují distribuci a redistribuci příjmů v rámci domácností a mohou zkreslovat vztah mezi finanční a sociální situací jednotlivců. Daňový a sociální systém navíc přerozděluje příjem nejen mezi domácnostmi, ale i mezi jednotlivými členy domácnosti.

Domácnost může být vhodnou jednotkou analýzy pouze za předpokladu, že členové domácnosti sdílejí příjmy společně a že společně rozhodují o výdajích a spotřebě. Současná empirie ale tento předpoklad spíše zamítá a poukazuje na skutečnost, že rozdělení příjmů v rámci domácností může výrazně ovlivňovat rozhodování, vyjednávací sílu, výdaje na spotřebu, spokojenost jednotlivců s celkovou finanční situací domácnosti apod. (Bonke a Browning 2003 a 2006; Ermish a Pronzato 2006; Heimdal a Houseknecht 2003; Browning a kol. 1994; Phipps a Burton 1998; Thomas 1990; Lundberg, Pollak a Wales 1996 atd.)

Tabulka 1: Charakteristika vzorku domácností

	CZ	ES	PL	SE
Velikost vzorku (nevážená)	2298	3964	4112	2444
% všech domácností	34,1	34,1	27,3	28,3
% všech párů	52,9	47,7	43,1	55,4
Charakteristika párů (%)				
Bez dětí	29,7	28,4	22,7	44,7
S dětmi	70,3	71,6	77,3	55,3
Starší partner mladší než 40 let	49,6	48,3	50,2	47,0
Starší partner ve věku 40+	50,4	51,7	49,8	53,0
Pracoval pouze muž*	24,9	31,6	23,6	11,1
Pracovala pouze žena*	3,2	2,6	7,2	4,0
Oba pracovali*	68,4	64,2	64,2	82,7
Nikdo nepracoval (celý rok)*	3,5	1,6	5,0	2,2
Bez manželství	13,3	11,3	5,1	40,9
Manželství	86,7	88,7	94,9	59,1

Zdroj: EU-SILC 2006

Pozn.: * ekonomická aktivita byla odvozena podle počtu měsíců, u kterých respondent uvedl, že jeho hlavní aktivita byla práce na plný nebo částečný úvazek. I když byl počet odpracovaných měsíců nula, pracovní příjmy mohou být kladné (nepřavidelná práce či malý úvazek).

Cílem tohoto příspěvku je detailní popis rozdělení příjmů v párech a analýza, jak daňový a sociální systém snižuje (či zvyšuje) nerovnosti příjmů v párech. Klíčovým indikátorem nerovností příjmu v párech je podíl příjmů ženy

na celkovém příjmu celého páru, který je měřen ve třech fázích: hrubý příjem (pracovní příjem před zdaněním), čistý příjem (pracovní příjem po odečtení daní a pojištění) a disponibilní příjem, který je zde definován jako čistý příjem plus různé sociální transfery uváděné buď na úrovni jednotlivců nebo na úrovni domácnosti.²

Pro analýzy byla použita data z šetření EU-SILC 20063 pro Českou republiku a pro mezinárodní srovnání bylo vybráno Polsko jako další nový členský stát EU, Španělsko jako reprezentant jižních zemí a Švédsko jako představitel skandinávských zemí. Podsoubor domácností, na němž byly realizovány statistické analýzy, jejichž výsledky jsou prezentovány níže, se skládá z párů v pracovním věku, bez ohledu na to, zda se jedná o partnerství de facto či de iure. Přesněji řečeno, použitý vzorek zahrnuje domácnosti dvou dospělých osob žijících v páru, kde starší z nich dosáhl maximálně věku 65 let a kde ostatní členové, jsou-li nějakí, jsou výhradně závislé děti. Charakteristiky vybraného vzorku shrnuje tabulka 1.

Tabulka 2 ukazuje průměrný procentní podíl příjmu žen na celkovém hrubém příjmu páru podle různých charakteristik párů a dále zvýšení (popř. snížení) podílu příjmu žen vlivem daňového a sociálního systému v jednotlivých zemích. Podíl příjmu žen u všech párů byl nejnižší ve Španělsku, následovaném Českou republikou. Efekt daní byl relativně malý, ale nejvíce zvýšil podíl příjmu žen ve Švédsku a ve Španělsku, zatímco efekt sociálních dávek byl mnohem silnější ve Švédsku a České republice. U nejchudší pětiny párů daňový systém většinou dokonce snížil podíl příjmu žen. V nejbohatší pětině párů byly podíly příjmu žen mezi zeměmi vyrovnané, s výjimkou České republiky. Vliv sociálních dávek zde byl zanedbatelný, zatímco vliv daní byl relativně silný.

Podíl příjmu žen je ovlivněn v první řadě ekonomickou aktivitou obou partnerů. V případě, že oba partneři pracovali, nejsou v mezinárodním srovnání patrné velké rozdíly, ovšem podíl příjmů žen i tak zůstal nejnižší v České republice.

² Sociální dávky uváděné na úrovni domácnosti byly rozděleny napůl mezi oba partnery (viz např. Figari a kol., 2007).

³ Příjmové proměnné odpovídají roku 2005.

Tabulka 2: Podíl příjmu žen na celkovém příjmu páru

		CZ	ES	PL	SE
Všechny páry	hrubý příjem (%)	30,7	29,2	35,6	38,6
	daňový systém (pb.)	0,2	0,5	0,1	0,7
	sociální systém (pb.)	3,7	0,5	0,6	3,4
Spodní kvintil příjmového rozdělení párů*	hrubý příjem (%)	22,5	19,3	32,1	38,8
	daňový systém (pb.)	-0,7	-0,4	0,3	-0,5
	sociální systém (pb.)	9,6	-2,0	0,3	5,9
Horní kvintil příjmového rozdělení párů*	hrubý příjem (%)	34,4	40,0	39,6	40,2
	daňový systém (pb.)	1,6	1,0	-0,2	2,0
	sociální systém (pb.)	0,2	0,3	0,3	0,0
Oba pracovali	hrubý příjem (%)	38,6	40,4	41,6	40,2
	daňový systém (pb.)	0,3	0,8	0,1	0,8
	sociální systém (pb.)	1,2	0,6	0,3	2,3
S dětmi	hrubý příjem (%)	26,7	26,7	34,0	36,1
	daňový systém (pb.)	0,1	0,4	0,1	0,8
	sociální systém (pb.)	4,8	0,7	1,2	4,5
Bez dětí	hrubý příjem (%)	40,4	35,8	41,6	41,7
	daňový systém (pb.)	0,4	0,7	0,0	0,6
	sociální systém (pb.)	0,7	-0,2	-1,7	2,0
Starší partner mladší než 40 let	hrubý příjem (%)	24,4	31,0	32,5	36,3
	daňový systém (pb.)	0,2	0,6	0,1	0,7
	sociální systém (pb.)	5,7	1,1	1,4	4,4
Starší partner ve věku 40+	hrubý příjem (%)	37,1	27,5	39,0	40,7
	daňový systém (pb.)	0,2	0,4	0,1	0,8
	sociální systém (pb.)	1,6	-0,1	-0,3	2,5
Bez manželství	hrubý příjem (%)	32,3	34,8	36,6	39,5
	daňový systém (pb.)	0,3	1,0	0,5	0,6
	sociální systém (pb.)	4,7	0,9	2,1	3,4
Manželství	hrubý příjem (%)	30,5	28,5	35,6	38,0
	daňový systém (pb.)	0,2	0,4	0,1	0,8
	sociální systém (pb.)	3,5	0,4	0,5	3,4
Páry, kde žena má vyšší příjem než muž (%)	hrubý příjem (%)	16,8	17,7	27,5	24,8
	čistý příjem (%)	16,4	17,8	27,3	24,8
	disponibilní příjem (%)	16,0	18,6	27,5	24,6
Páry, kde došlo ke zvýšení podílu příjmu žen vlivem daňového a sociálního systému (%)	daňový a sociální systém (%)	72,8	44,5	53,9	71,3
	daňový systém (%)	42,6	39,4	35,0	64,2
	sociální systém (%)	58,1	16,8	31,2	56,3

Zdroj: EU-SILC 2006

Pozn.: * Kvintily příjmu párů ekvivalizovaného s použitím modifikované OECD ekvivalenční škály.
Pb. – procentní body.

Spodní část tabulky 2 ukazuje procento párů, kde má žena vyšší příjem než muž, opět pro všechny tři fáze příjmů. Podíl takových párů je nejnižší v České republice a ve Španělsku.

Situace je velmi příznivá pro polské ženy, kde má více než 27 % z nich vyšší příjem než jejich partner. Poslední ukazatel tabulky 2 zachycuje procento párů, u nichž došlo ke zvýšení podílu příjmu žen vlivem daňového a sociálního systému. Celkový efekt daní a sociálních dávek je nejsilnější v České republice a ve Švédsku, kde redistribuční funkce daňového a sociálního systému vedla ke zvýšení podílu příjmu žen u více než 70 % párů.

Obecně lze shrnout, že mezi zahrnutými zeměmi je nejvyšší nerovnost příjmů v párech v České republice a Španělsku. Daňový systém vyrovnává nerovnosti příjmů v párech nejvíce ve Švédsku a ve Španělsku a sociální systém nejvíce v České republice a ve Švédsku. Ve zkoumaných zemích platí, že nejvíce k nerovnosti příjmů v párech přispívá přítomnost dětí, nižší věk a manželství.

Literatura

Bonke, J. a Browning, M. 2003. "The Distribution of Well-being and Income within the Household." CAM Working Paper č. 2003-01, Department of Economics, University of Copenhagen, Copenhagen: University of Copenhagen.

Bonke, J. a Browning, M. 2006. "Allocation within the Household: Direct Survey Evidence." Department of Economics Discussion Paper č. 286, Oxford, University of Oxford.

Browning, M., Bourguignon, F., Chiappori, P-A. a Lechene, V. 1994. "Income and Outcomes: A Structural Model of Intra-household Allocation." *Journal of Political Economy*, 102 (6): 1067–1096.

Ermish J. a Pronzato, C. 2006. "Intra-household Allocation of Resources: Inferences from Non-resident Fathers' Child Support Payments", ISER Working Paper č. 2006-57, Colchester: University of Essex.

Figari, F., Immervoll, H., Levy, H. and Sutherland, H. 2007. "Inequalities within Couples: Market Incomes and the Role of Taxes and Benefits in Europe." Euromod Working Paper č. EM6/07, Colchester: University of Essex.

Heimdal, K. R. a Houseknecht S. K. 2003. "Cohabiting and Married Couples' Income Organization: Approaches in Sweden and the United States." *Journal of Marriage and Family* 65 (3): 525–538.

Lundberg, S.J., Pollak, R.A. a Wales, T. 1996. "Do Husbands and Wives Pool Their Resources? Evidence from the United Kingdom Child Benefit." *Journal of Human Resources* 32 (3): 463–480.

Phipps, S. a Burton, P. S. 1998. "What's mine is yours? The Influence of Male and Female Incomes on Patterns of Household Expenditure." *Economica* 65: 599–613.

Thomas, D. 1990. "Intra-Household Resource Allocation: An Inferential Approach." *Journal of Human Resources* 25: 635–664.

Martina Mysíková

martina.mysikova@soc.cas.cz

»

Náboženství, spiritualita a náboženský analfabetismus na lokální úrovni

Klíčová slova: religiozita, náboženství, hodnoty, veřejné mínění

Po pádu komunistického režimu žádná skutečná náboženská obnova nenastala, ačkoli v ni mnozí doufali, a Česká republika zůstává jednou z nejméně náboženských zemí světa. Z tohoto průměru se vymykají jenom některé oblasti jižních Čech a především Moravy a nejnověji také některá velká města, zatímco po druhé světové válce nově osídlené pohraničí je naopak velice málo zbožné. Je to tak ale doopravdy? Nejde jen o to, že „staré“ formy náboženství nahradily nějaké „nové“?

Standardní metodou sociologického výzkumu jsou velká dotazníková šetření, která vypovídají o celé společnosti. Můžeme z nich například zjistit, kolik lidí věří v Boha nebo nějaké jiné nadpřirozeno, kolik se hlásí k nějaké církvi nebo se účastní náboženských obřadů – jejich počet bude strmě klesat v tomto pořadí. I když kvantitativní výzkumy umožňují ještě leccos víc, mají také svá omezení. Počínaje už tím, že v české společnosti je tak málo církevních věřících, že s výjimkou největší římskokatolické církve často spadají pod hranici statistické chyby – pro menší církve proto tyto výzkumy nemají výpovědní hodnotu nebo je nelze analyzovat do patřičné hloubky. Dalším problémem je, že respondenti často odpovídají chybně, lžou, nebo si prostě řadu věcí nepamatovali, pokud vůbec porozuměli otázkám. A ti, pro které je náboženství životní náplní, se zase rozčilují, proč jsou v dotazníku tak „primitivní“ otázky a proč nejde do větší hloubky?

„Tvrdá“ statisticky zpracovatelná data z celorepublikových výzkumů je proto nutné doplňovat kvalitativním výzkumem. Je to sice drahé, nereprezentativní a má celou řadu dalších omezení, ale naprosto nezbytné pro adekvátní porozumění skutečnosti. Církve totiž nefungují jako nadnárodní korporace (i když některé církve mají určité podobné charakteristiky) a různým necírkevním formám spirituality neporozumíme tím, spočítáme-li kolik procent české populace věří v reinkarnaci a kolik v účinnost amuletů (což opět neznamená, že by tyto údaje nebyly důležité pro porozumění náboženské situaci české společnosti jako

celku). Sociologický ústav Akademie věd ČR proto v letech 2007-08 realizoval unikátní výzkum religiozity, alternativní spirituality a postojů k náboženství v České Lípě (brněňští kolegové z Filosofické fakulty MU pro srovnání zkoumali zase jihomoravský Mikulov), jehož výsledky právě vyšly v knížce *Náboženství v menšině*.

V České Lípě funguje docela dost křesťanských církví, celkem osm, a najdeme mezi nimi jak tradiční, velké církve (katolíky, evangelíky, CČSH), tak nově vzniklá menší náboženská společenství (adventisty, Jednotu bratrskou, Křesťanské společenství, Svědky Jehovovy; sem patří i pravoslavní, kteří jsou prakticky úplně tvořeni novými imigranty). Výběr je tedy velký a pestrý, to je ale dáno již velikostí města a jeho charakterem určitého regionálního centra. Zájem obyvatel České Lípy o církevní náboženství je mnohem menší, i ve srovnání s okolním venkovem. K největší – římskokatolické – církvi se hlásí necelých 10 procent obyvatel a ke všem ostatním sotva dvě procenta. Na bohoslužby jich pochopitelně chodí ještě méně: od několika jednotlivců po pár stovek, což ovšem v různých církvích může znamenat pět nebo také 65 procent jejich členů. Málokdy se ale stane, že by v neděli do kostela dorazil víc než každý padesátý obyvatel města.

Křesťanské církve přitom sice tvoří malá a uzavřená společenství, ale fungují. Rozhodně neplatí, že by k nim patřilo jenom pár babiček. Stejně tak se ale rozšiřují nové náboženské formy, které sociologové označují termínem spiritualita. Nemyslím tím „vesmírné lidi“ nebo nějaké tzv. náboženské sekty, jejichž význam je okrajový v České Lípě stejně jako jinde. Jde o různá společenství a nabídky, které odkazují k dimenzím mimo tento svět a přitom odmítají (církevní) náboženství – ať už jsou inspirované Dálným východem, archaickými tradicemi nebo hledáním nějaké „širší“ vědy, než je ta běžná. Prodej spirituální literatury, návštěvy přednášek a především různé léčitelské terapie jsou v České Lípě stejně časté jako jinde a možná ještě víc. Celkový podíl necírkevních „hledačů posvátna“ ale také nepřesahuje pár procent.

Všichni ostatní jakoby po svém příchodu do České Lípy religiozitu ztratili – i když mnozí pocházeli z vysoce náboženských oblastí. Svoji roli přitom hraje jak novoosídlenecký charakter města po druhé světové válce, tak další urbanizační procesy spojené se vznikem blízkých uranových dolů v šedesátých letech 20. století, tak především protináboženský zápal (a mocenské prostředky) komunistických ideologů, kteří tyto „automatické“ sekularizační tendence výrazně posílili. Důsledkem je ovšem to, že nevěřící i věřící toho o „těch druhých“ často moc nevědí a dívají se na ně prismaticem zděděných předsudků, aniž by si dali práci s jejich hlubším pochopením.

Nedávno jsem na internetových stránkách jednoho západočeského města objevil, že evropská reformace 16. století a přestupové hnutí *Los von Rom* (Pryč od Říma) na konci 19. století neměly jiný cíl, než připojení Českého

království k německé Říši – podobně jako středověká kolonizace a nacistická okupace za druhé světové války! I když ponecháme stranou nesmyslnost celého takového srovnání, které si z historie vzalo jen ponaučení, že dějiny píší vítězové (v daném případě bylo potřeba ospravedlnit poválečné vyhnání německých obyvatel), dobře ukazuje mizivé znalosti většiny společnosti o náboženství. Jenže ty jsou na pováženou. Religiozita totiž není jen záležitostí věřících. Porozumění náboženství nám všem nejen přibližuje minulost – třeba křesťanskou kulturu a umění v naší zemi – ale především umožňuje orientovat se v současném světě, který je – slovy známého amerického sociologa Petera L. Bergera (1999) – „stejně náboženský, jako byl kdysi dříve, a v některých oblastech ještě víc“.

Většina lidí jakoby nechápala, že náboženství působí i na tomto světě, že církve a věřící se podstatnou měrou podílejí na budování občanské společnosti. Považuje náboženství za něco dávno minulého, po čemž zbyly pěkné kostely, které je potřeba opravit a v noci nasvítit, před Vánoci ulice „okrášlit“ adventní výzdobou. Se skutečným náboženstvím i necírkevní spiritualitou jakoby si neuměli poradit a neuvědomují si ani to, že mohou řešit a ve standardní společnosti řeší celou řadu sociálních funkcí. Britská socioložka Grace Davie (2000) proto hovoří o „zástupné“ (*vicarious*) funkci náboženství i pro necírkevní společnost, která se podstatnou měrou projevuje právě v silně sekularizované západní Evropě. Tuto neschopnost porozumět náboženství – což neznamená stát se věřícím – u nás vypěstoval komunistický režim.

Otevřené dveře kostelů ani agresivnější způsoby oslovování případných věřících s ní však nic nezmožou. Tři „tábory“ – křesťané, spiritualisté a ateisté – se prostě míjejí a jsou-li spolu ve styku, nebaví se o náboženství. Cesta do církví i tam, kde se lze setkat s alternativní religiozitou, totiž vede přes osobní kontakty. Jenže tím sice dochází ke konverzím (ve společnosti jako celku ovšem nepočítaným), ale ne ke „vzniku“ lidí, kteří by náboženství rozuměli a dokázali je respektovat a využívat, aniž by nutně byli členy nějakého náboženského společenství.

Literatura:

Berger, P. (ed.) 1999. *The Desecularization of the World*. Washington: Grand Rapids.

Davie, G. 2000. *Religion in Modern Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Lužný D., Zdeněk R. Nešpor a kol. 2008: *Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. Praha: Malvern.

Zdeněk R. Nešpor

zdenek.nespor@soc.cas.cz

»

Manuel Castells – soudobý klasik

Klíčová slova: metodologie, město, teorie

V knize Norské dřevo od Murukamiho jedna z postav říká, že nechte žádného autora, který je naživu. Zdá se, že s mírnou variací to platí i pro sociologii, pokud se týče „sociologické osobnosti“, neřkuli „sociologického klasika“. Zde na Sociowebu tento, řekněme, předpoklad smrti na cestě stát se klasikem, porušila zatím pouze Natalie Simonová, když napsala medailon o Lipovetském. Pokusím se tedy na tuto linii živých klasiků navázat představením Manuela Castellse. Tento autor se do českých zemí dostal hlavně s celosvětově uznanou klasikou *The Information Age*. To však zdaleka není první Castellsův přínos světové sociologii. Co tedy předcházelo?

Život

Castells se narodil roku 1942 ve Španělsku, kde později v Barceloně studoval. Spíše než konzervatismus jeho rodičů, měl na něj vliv, jak sám říká, frankistický režim. Alespoň v tom smyslu, že pro své úspěchy v protifrankistickému studentskému hnutí musel utéci do Francie. Ve svých dvaceti letech se setkává se sociologií, neboť až do té doby se věnoval právu a ekonomii. Sociologie pro něj byla přitažlivá jako obor, který dokázal zkoumat sociální změnu – a snad jí i trochu přispět. Na kampusu v Nanterre se potkal s Alainem Tourainem, svým prvním velkým učitelem sociologie.

Ostatně rok 1968 klepal na dveře a pro Castellse znamenal – mírně řečeno – další nucený výlet po světě. Než se vrátil do Paříže, působil v Jižní Americe a Quebecu. Dodejme, že F. H. Cardoso, brazilský prezident v letech 1995-2003, byl jeho spolužákem. Ale ani Paříž nakonec nezůstala Castellsovi domovem, protože tamní sociologie byla pro Castellse přeci jenom příliš teoretická (a rovnou dodávám, že Castells sám se označuje za sociálního teoretika). V druhé polovině sedmdesátých let se stěhuje do Berkeley v USA, kde působí od roku 1979 dodnes jako profesor pro městské a regionální plánování. Připomínám, že ona slavná trilogie o informačním věku bude napsána téměř o dvacet let později. Čím se tedy mladý profesor zabýval?

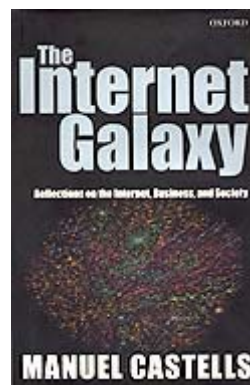
Komentář k dílu

Vývoj autora a jeho díla je v Castellsově případě natolik integrální, že následující řádky budou pojaty jako komentář cesty od jedné publikace ke druhé. Začít můžeme poměrně provokativně nazvaným článkem pětadvacetiletého univerzitního asistenta: **Existuje sociologie města?** (Y a-t-il une sociologie urbaine?, 1968). Castells se tak vyrovnává s tím, že (1) mu téma

sociologie města bylo vnuceno, on sám se chtěl věnovat dělnickému hnutí; (2) faktickým monopolem chicagské školy v tomto oboru. Vyčítá americkým kolegům, resp. jejich ekologickému (human ecology) pohledu, nepochopení provázání města a společnosti. Chicagská škola prý přecenila vliv životního prostředí (čtvrti) na jedince a ve své – byť dobře provedené – etnografii Chicaga, zcela pomíjí politicko-sociální kontext městské problematiky.

Na svou provokativní otázku si sám odpoví roku 1972 knihou **La question urbaine** (v USA později vyjde s podtitulkem „a Marxist approach“). Kniha mladého vědce má přes tři sta stran a kritickému pohledu autor podrobí i své francouzské kolegy (dílo svého učitele H. Lefebvra kritizuje v podkapitole „urbánní ideologie“). Celá kniha je, přes práci s empirickými daty pro Francii a USA (považme dobu!), poznamenána althusserovskou formalistickou verzí marxismu. V roce 1975 Castells přidává v doslovu sebekritiku, kde i tento fakt zmiňuje. Uzavřeme tuto část autorova díla poznatkem, že už v první monografii Castells ukazuje styl, který později spíše rafinuje, než aby jej nějak radikálně změnil: teorie, empirie, (sebekritika). Ano, známe to z přednášek, ale ruku na srdce, v kolika klasických monografiích to lze vidět v tak čisté podobě (netvrdím ovšem, že tento styl je jediný platný).

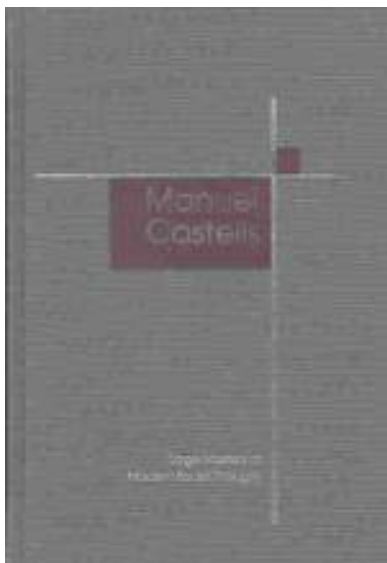
Roku 1983 vyšlo už v USA dílo **The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements**, které bylo záhy oceněno cenou C. W. Millse. Jedná se o obsáhlou, a to jak objemově, tak geograficky, práci věnovanou roli organizovaných občanských hnutí v dějinách sídel. Metodologicky používá Castells takřka celý arzenál – od case studies, přes statistiky k rozhovorům. Studuje Rio de Janeiro, Paříž, ale i San Francisco. V pasážích věnovaných konstrukci gay čtvrti v San Franciscu se setkáme s postavou H. Milka, jehož příběh byl v nedávné době převeden na filmové plátno ([Milk, 2008](#)).

Poslední větší monografií věnovanou urbánní problematice je **The Informational City** (1989), kde již lze spatřit téma analýzy vlivu rozšíření informační technologie. Sám Castells tvrdí, že touto knihou si vyzkoušel nové koncepty na „staré půdě“. Sídelní tematika sice z jeho díla zdaleka nevymizela, nicméně stále větší

prostor je věnován informačním technologiím, jména jeho knih mluví jasně: **The Information Age I.-III**, (1996-98, druhé vydání 2000-2004), **The Internet Galaxy** (2001), **Mobile Communication and Society** (2006, spoluautor).

Jak jej vidí(m)?

Přestože je tento článek popularizační, dovolím si, než uvedu zdroje, malé hodnocení. Pro mne osobně bylo setkání s Castellsovým dílem ukázkou toho, „jak se dělá sociologie“, resp. jak bych já chtěl dělat sociologii. „Tradiční“ (sic!) sociologické

hranice teorie/empirie, „kvantita/kvalita“ jsou pro něj nepodstatné – podstatný je problém, možnosti jeho zkoumání, případně dostupná data k sekundární analýze. Dále se domnívám, že dobrým cvičením muselo být dělat statistické analýzy ve vskutku dřevních dobách IT – člověk si musel velmi dobře rozmyslet, co a proč chce vlastně zkoumat. Castells k tomuto velmi pragmaticky využívá teorii a redukuje tak časové, organizační a jiné náklady. Dnes už limitováni IT téměř nejsme, ale máme proto rezignovat na teorii?

Je jasné, že tak obsáhlé dílo nezůstalo bez kritiky (včetně sebekritiky autora). Kritizováno bývá propojení teorie a empirie. Někdy jako nedokonalé, jindy jako samoučelné. Dalším zdrojem kritik je prý až přehnaná víra v akceschopnost a reálný dopad činnosti sociálních hnutí.

Kde se dozvědět více

Vzbudil-li tento medailon zájem o Manuela Castellse, nabízím několik zdrojů. Pokud jde o autorův život a přehled jeho myšlenek, doporučuji podívat se na [Conversations with History: Manuel Castells na Youtube](#) či nahlédnout do [rozhovoru od M. Ince](#). Pro podrobnější seznámení s dílem odkazuji na svůj článek (spolu s P. Lupačem) v Soudobé sociologii I. (J. Šubr ed.; [anotace knihy](#)). Dobré jsou také čítanky textů od [I. Susser](#) nebo [třísvazkové dílo věnované Castellsovi, které editoval F. Webster a B. Dmitrou](#), obojí dostupné v pohodlí Knihovny Sociologického ústavu AV ČR., v.v.i.

Jan Sládek

jan.sladek@soc.cas.cz

»

Teorie hospodářských cyklů a trh s bydlením

Klíčová slova: ekonomie, teorie, bydlení

V posledních měsících se z médií valí informace o hrozící hospodářské recesi v ČR, nejružnější instituce počínaje Českou národní bankou, přes Ministerstvo financí až po komerční banky se předhánějí ve vydávání aktualizací svých predikcí ekonomického vývoje, které jsou stále pesimističtější. Zdá se, že ani České republice se hospodářská recese nevyhne.

Co je to vlastně hospodářská recese? Hospodářská recese je v makroekonomii definována „jako pokles reálného hrubého domácího produktu (HDP) po dvě nebo více následujících čtvrtletí v roce“ (Knoop 2008: 60). Pomineme-li otázky týkající se problematiky měření HDP a ne zcela jednoznačné interpretace dopadu poklesu reálného HDP z hlediska běžného občana, je recese obvykle provázena negativními ekonomickými jevy jako je například rostoucí nezaměstnanost, klesající objem investic, klesající zisky společností, někdy i stagnace nebo dokonce pokles reálných mezd. Recese je jednou z fází hospodářského cyklu.

V první polovině 20. století byl ekonomický cyklus popisován jako posloupnost opakujících se období expanze (konjunktury) zakončených vrcholem (časový okamžik, kdy HDP dosáhne své maximální hodnoty předtím, než začne klesat) a navazujících období recese zakončených sedlem (časový okamžik, kdy HDP dosáhne své minimální hodnoty předtím, než začne růst). „Moderní“ definice hospodářského cyklu (Kydland a Prescott 1990: 4) pojímají hospodářský cyklus jako odchylky (oscilaci) reálného agregátního výstupu ekonomiky od dlouhodobého trendu. Trend představuje dráhu, po níž by se HDP pohyboval, kdyby byly výrobní faktory plně zaměstnány. Z této definice je již více zřejmé, že hospodářské cykly se v ekonomice objevují nepravidelně, jejich délka a intenzita (měřená odchylkou od trendu, tzv. mezerou výstupu) jsou různé, různá je i délka jednotlivých fází hospodářského cyklu.

Hospodářský cyklus byl v popředí ekonomického výzkumu ve 20. až 40. letech 20. století (zejména pak v souvislosti s velkou hospodářskou krizí ve 30. letech), v 50. a 60. letech se zdálo, že hospodářský cyklus „je mrtev“, nicméně 70. léta a ropné krize jej opět vzkřísily a s ním i nové ekonomické teorie pokoušející se vysvětlit příčiny vzniku hospodářských cyklů (Kydland a Prescott 1990). Motivace ekonomů vysvětlit příčiny hospodářských cyklů je spojena jednak s náklady (ekonomickými i společenskými) provádějícími hospodářské cykly, jednak jsou zejména období recese považována za období „poruch“ mechanismů, které by měly přirozeně vést ekonomiku k rovnováze. A právě období

takových „poruch“ nabízí ekonomům jedinečnou možnost pokusit se vystopovat a vysvětlit jejich příčiny.

Teorii hospodářského cyklu existuje celá řada, v zásadě je však lze rozdělit do dvou hlavních proudů podle toho, zda vidí příčiny vzniku hospodářských cyklů na straně monetárních faktorů nebo na straně reálné ekonomiky. Mezi první skupinu patří například teorie hospodářského cyklu rozpracovaná švédským ekonomem K. Wicksellem, na kterou navázali představitelé rakouské školy (zejména von Mises a F. A. Hayek). Podle zástupců monetární teorie ekonomického cyklu jsou příčinou hospodářských cyklů změny v množství peněz v ekonomice (peněžní zásobě). Pokud centrální banka zvýší množství peněz v oběhu (prostřednictvím odkupu státních cenných papírů od komerčních bank), zvyšuje se nabídka úvěrů v ekonomice. Zvýšená nabídka úvěrů vede k poklesu ceny peněz (peněžní úrokové míry), což má za následek, že podnikatelé (firmy) zvyšují objem investic a mění strukturu výroby tak, že využívají kapitálově náročnější formy výroby. Vzhledem k nízké peněžní úrokové míře však nejsou podnikatelé schopni správně posoudit výnosnost investic, takže v okamžiku, kdy se investiční „vlna“ vyčerpá (peněžní úroková míra vzroste na úroveň přirozené úrokové míry), část investic se ukáže jako „špatná“ a podnikatelé se je snaží odbourat, což je provázeno poklesem zaměstnanosti a produktu, tj. průvodními jevy recese. Hospodářský cyklus lze podle monetárních teorií eliminovat do jisté míry stabilizací cenové hladiny, resp. množství peněz v oběhu.

Mezi teorie reálného hospodářského cyklu lze řadit například Schumpeterovu teorii (Kuznets 1940). Podle Schumpetera jsou hlavní příčinou hospodářských cyklů technologické inovace, které přicházejí v jakýchsi vlnách a mají multiplikativní účinky (tj. jsou rychle následovány „komplementárními“ inovacemi). Období expanze jsou charakteristická rozmachem inovací, ty se však po určité době „vyčerpají“ a nastává období recese. Zmíněné vyčerpání inovací souvisí s přehnanou investiční aktivitou, která naráží na nedostatek úspor v ekonomice. Schumpeter nahlížel na ekonomickou recesi jako na něco pozitivního, jakýsi ozdravný proces, kdy jsou odbourávány špatné investice, mizí „špatní“ podnikatelé a ekonomika se posouvá na novou, kvalitativně vyšší úroveň.

Keynesiánci (Mankiw 1989) viděli hlavní příčiny hospodářského cyklu na straně agregátní poptávky, konkrétně v nesouladu mezi investicemi (které považují za nejméně stabilní složku agregátní poptávky) a úsporami. Volatilita investic podle nich souvisí s tím, že jsou závislé na očekáváních podnikatelů – příznivá očekávání a pozitivní hodnocení očekávaného budoucího výnosu z investic zvyšují míru investiční aktivity, negativní očekávání mají opačný účinek. Jelikož očekávání jsou vysoce subjektivní kategorií a jejich utváření závisí mimo jiné na povahových vlastnostech, jsou jednou z příčin značného kolísání objemu investic. Objem investic (a tudíž

i národní důchod) ovšem kromě očekávání (a dalších faktorů) závisí i na výši úrokových sazeb, proto keynesiánci doporučují stabilizovat ekonomiku prostřednictvím ovlivňování výše úrokových sazeb a stimulací agregátní poptávky.

Milton Friedman kritizoval snahu keynesiánců „fídit“ ekonomiku prostřednictvím změn úrokových sazeb, protože jejich ovlivňování vyžaduje časté změny množství peněz v oběhu, které má, podle jeho názoru, destabilizující účinky na ekonomiku. Důvodem je zejména časový nesoulad mezi okamžikem, kdy centrální banka přijme rozhodnutí o změně úrokových sazeb (resp. změně peněžní zásoby), okamžikem realizace tohoto opatření a jeho dopadem na ekonomiku (reálný výstup a inflaci). Podle Friedmana není centrální banka schopna načasovat svá opatření tak, aby měla stabilizující účinek na ekonomiku, ale s ohledem na výše zmíněná zpoždění mohou mít dokonce opačný (tj. procyklický) než zamýšlený účinek. Řešením je podle něj zavedení stabilního mírného tempa růstu peněžní zásoby.

Žádná z výše zmíněných „obecných“ teorií hospodářského cyklu (jejichž výčet není ani zdaleka vyčerpávající) se nezabývá přímo vztahem mezi situací na trhu bydlení (nebo obecněji „aktiv“), resp. mezi rolí finančních zprostředkovatelů a fluktuacemi agregátního výstupu, což by s ohledem na mechanismus vzniku stávající globální ekonomické recese bylo obzvláště zajímavé. Z některých empirických studií (např. Claessens, Kose, Terrones 2008) však mimo jiné vyplývá, že hospodářské recese, které jsou provázeny sníženou úvěrovou schopností bank (*credit crunches*) a propadem cen nemovitostí (*house price busts*), jsou obvykle hlubší a delší než recese bez těchto průvodních jevů. Podle autorů studie jsou recese provázeny sníženou úvěrovou schopností bank a propadem cen nemovitostí nákladnější z pohledu dopadů na investiční aktivitu a míru nezaměstnanosti v porovnání s recesemi vyvolanými propady na akciových trzích. Autoři se však již nezabývali konkrétními mechanismy, jejichž prostřednictvím dochází ke vzniku ekonomických recesí spojených s propadem cen nemovitostí a nedostatečnou likviditou bankovního sektoru.

Otázkám vzájemných vazeb mezi vývojem na trhu s bydlením a fungováním národních ekonomik bude mimo jiné věnována mezinárodní konference *European Network for Housing Research*, která se bude konat ve dnech 28.6.-1.7.2009 v Praze a jejímž hlavním organizátorem je Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Bližší informace o konferenci lze najít na adrese <http://www.enhr2009.com>.

Literatura

Claessens, S., M. Kose, M. Terrones 2008. *What Happens During Recessions, Crunches and Busts?* IMF Working Papers WP/08/274. <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=22511.0>

Knoop, T. 2008. *Modern financial macroeconomics. Panics, Crashes and Crises*. Oxford: Blackwell Publishing.

Kuznets, S. 1940. Schumpeter's Business Cycles. *The American Economic Review* 30 (2): 257-271.

Kydland, F., E. Prescott 1990. Business Cycles: Real Facts and a Monetary Myth. *Quarterly Review – Federal Reserve Bank of Minneapolis* 14 (2): 3-18.

Mankiw, G. 1989. Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective. *The Journal of Economic Perspectives* 3 (3): 79-90.

Petr Sunega

petr.sunega@soc.cas.cz

Článek byl vytvořen v rámci grantového projektu „Sociální nerovnosti a tržní rizika vyplývající ze spotřeby bydlení. Aktuální a žádoucí reakce fiskální a monetární politiky státu.“ podpořeného GA ČR (403/09/1915).

»

Zdeněk R. Nešpor: Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství. Vydalo nakladatelství Scriptorium, Praha 2008, 429 stran.

Klíčová slova: náboženství, sociologie, historie

Nová kniha religionisty, historika a sociologa Zdeňka R. Nešpora poskytuje mnohem více než nabízí její podtitul. Je totiž nejen souhrnným vyličením osudů české sociologie náboženství počínaje jejími kořeny u G.A. Lindnera a T.G. Masaryka a konče u nejnovějšího vývoje v polistopadové éře. Je také výjimečně důkladnou studií o dějinách české (a slovenské) sociologie vůbec a zajímavě přispívá k obrazu české společnosti – její intelektuální elity – v rozpětí jednoho a půl století. Proto by neměla ujít pozornosti těch, kdo se o náboženství a příslušnou odvětvovou sociologii příliš nezajímají. Kromě kontextu vývoje české sociologie se ovšem také zabývá pochmurnou historií násilného protináboženského tažení v komunistické éře, opřeného o „vědecký ateismus“.

Historie meziválečné sociologie je poněkud zamlžena nimbem dvou „hradních sociologů“ – Masaryka a Beneše. Můžeme být uchvázeni existencí dvou škol, jejich odbornými časopisy i objemným dílem představitelů brněnské sociologické školy I.A. Bláhy a Emanuela Chalupného. Zblízka (resp. z hloubi autorem vydolovaných pramenů), viděno se však

objevuje všednodenní scéna, jejíž aktéři byli nejen pilnými autory, ale také velmi ješitnými muži. Nešpor břitkým perem popisuje jejich osudy a zejména řevnivost mezi pražskou a brněnskou školou, která sahala až k osobním urážkám a soudním sporům. Jejich debaty se přitom odehrávaly jen na stránkách odborných časopisů, protože jediným místem, kde se představitelé obou škol potkávali, byly přednášky pořádané Sociálním ústavem Republiky československé jakožto poradním orgánem ministra sociální péče.

Pohled do zákulisí činí z knihy napínavé čtení i pro toho, kdo se o sociologii přímo nezajímá. Některá fakta jsou netušená. Dozvídáme se, že za protektorátu působily pod hlavičkou Sociologické společnosti (zbavené přechodně jména Masarykova) dokonce dva výzkumné ústavy zaměstnávající desítky lidí, z nichž mnozí přišli ze zavřených vysokých škol. Nešlo jen o přednáškovou činnost, ale i jakési výzkumy, nad jejichž výsledky – pokud jaké byly – se po roce 1945 zavřela voda. Osudy lidí činí knihu velmi zajímavým čtením pro večerní chvíle, nicméně nejde o žádnou fejetonistickou perokresbu. Nešpor je velmi systematický jak ve výběru osob (vlastně píše o všech, kteří po sobě zanechali alespoň nějakou stopu), tak v popisu jejich zaměření, tvorby a životních peripetií na pozadí společenských proměn. A samozřejmě pečlivě sleduje dění na poli náboženství.

Osudy sociologů se po válce rozdělily – zatímco jedni odešli do emigrace, druzí byli ostrakizováni a odstaveni od veřejné práce a ještě jiní se ujali likvidace této „buržoazní pavědy“, která na 15 let zmizela z vysokých škol a vědeckého života. Někteří z těch, kdo sociologii likvidovali, se později stali jejími obroditeli, vedeni ideologickým prohlednutím a jistě i zájmem zůstat na vlně doby. Autor líčí počátky Filozofického ústavu Akademie věd, poté i počátky Sociologického ústavu, kam od filozofů přešla Erika Kadlecová, aby zde vedla oddělení teorie a sociologie náboženství. Později se stala – první osvícenou – vedoucí církevně organizačního oddělení na ministerstvu kultury, z něhož byla na jaře 1969 odstraněna a nesměla se vrátit ani do vědeckého života.

Sociologie byla podle Nešpora snazším terčem komunistického ataku než náboženství, a proto i rychleji zasaženým. Zato protináboženská politika se odvíjela po celé trvání komunistického režimu, jak je dokumentováno mimo jiné pečlivou excerpcí 25 ročníků Rudého práva a všech dalších možných zasutých pramenů. Po krátkém období obrody, kdy byl proveden empirický výzkum náboženství, přišel normalizační impuls k boji proti „náboženskému tmářství“ po roce 1969. Tehdy byl na půdě Československé akademie věd založen Ústav vědeckého ateismu v Brně s posláním studovat náboženství „bez dřívější shovívavosti“. Fakticky toho však mnoho na poli marxistické vědy nevykonával, spíše se osvědčil jako producent odborných posudků na stranickou objednávku.

Předložené dějiny jsou úctyhodné a česká sociologie náboženství vypadá v Nešporově díle jako výrazně plodnější než zřejmě byla. Je faktem, že v předválečné éře byla jedním z hlavních sociologických témat a že také šedesátá léta byla v tomto ohledu dosti produktivní. Myslím však, že největší část obrazu poskytl právě autor této knihy, který s neobyčejnou pílí propátral všechny škvíry, aby našel každou třeba jen postavičku a každý, alespoň trochu použitelný, detail. Erudice tohoto mladého badatele už dala vzniknout bezmála deseti knihám, které se většinou věnují různým aspektům náboženství v české společnosti – od dob dávných (např. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století; Čeští nekatolíci v 18. století*) až po dobu nedávnou a kompendia sociologie náboženství (jako poslední vyšla *Příručka sociologie náboženství* editovaná spolu s Davidem Václavíkem).

Málokterá sociologická disciplína v polistopadové éře se může pochlubit takovouto produkcí. Proto se mi zdá skepse vyjádřená v závěru knihy – zda nemohlo být na tomto poli vykonáno více práce – trochu zbytečná. Náboženství zjevně neodumřelo, jak prorokoval Marx a jak toho chtěly dosáhnout - s pistolemi v rukou - bezpečnostní složky komunistických zemí. Dokonce i „vědecky prognózovaná“ sekularizace se nějak zastavila a náboženství se stává mocným hybatelem světového dění. To vše vytváří dodatečné podněty i pro uvedenou oborovou sociologii. Nakonec i podmínky, které Nešpor klade pro další rozmach sociologie náboženství u nás – zhroucení silných nadějí jak náboženských, tak protináboženských – již možná byly naplněny. Je to impuls pro autora samého, jeho kolegy i jeho žáky.

Jiří Večerník

jiri.vecernik@soc.cas.cz

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 4. 2009 » « Šéfredaktorka: Marta Kolářová »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Radka Dudová, Jana Chaloupková, Yana Leontiyeva, Pat Lyons, Petra Guasti, Natalie Simonová, Eva Mitchel, Petr Sunega, Iva Štohanzlová » « Technická redaktorka: Michaela Vojtková »
« Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »